

Hoge ambitie of operationele noodzakelijkheid?

Nederlandse verwervingsplannen voor nucleaire aanvalsonderzeeboten, 1956-1972

Anselm van der Peet

‘We, and not you, will decide what type of warships you may possess, and you should know that you are far too small and too poor ever to be able to build or to run atomic submarines. […] I know all your arguments, and I am sick and tired of them.’

Harde woorden, uitgesproken door US Navy (USN) *admiral* Hyman Rickover tegen de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns, tijdens een officiële receptie in het Witte Huis in mei 1969.[1] Deze discussie was het dieptepunt van jarenlange Nederlands-Amerikaanse gesprekken om de Koninklijke Marine (KM) uit te rusten met nucleaire aanvalsonderzeeboten (SSNs). Een proces dat tussen 1956 en 1972 vooral de gemoederen bezighield van de Nederlandse admiraliteit en de ministeries van Marine/Defensie en Buitenlandse Zaken, evenals hun tegenhangers in de VS en later Frankrijk. Deze periode is onder te verdelen in de hoofdfasen 1956-1960, 1964-1970 en 1968/1970-1972 en een intermezzo in 1963.

Dit artikel beoogt de volgende vragen beantwoorden. Waarom wilde Nederland deze maritiem-strategische wapenplatforms aanschaffen. Was dit streven gebaseerd op louter ambities of operationele noodzaak? Is er een verschil in de manier waarop de Nederlanders in deze drie fasen handelden? Wat maakte dat de inspanningen van de KM en kabinet steeds faalden? Verder is daar de vraag welke lessen er uit deze casuïstiek te trekken zijn voor huidige middelgrote marines die de aanschaf van SSNs overwegen.

Eerste Nederlandse poging SSNs te verwerven, 1956-1960

In 1949 omvatte de Onderzeedienst acht sleetse boten. Slechts twee ervan werden in staat geacht tot 1960 operationeel te blijven. Derhalve viel het besluit vier nieuwe boten te bouwen. In 1954 vond de kiellegging plaats van twee ‘driecilinder’-boten, die vanaf 1960 in dienst zouden komen. Om tussentijds te voldoen aan NAVO-richtlijnen over vier operationele onderzeeboten te beschikken, werden twee Baloa-klasse ‘Guppies’ geleend van de USN. Deze moesten in 1964 worden vervangen door twee verdere driecilinderboten. De kiellegging hiervan in 1957 werd evenwel uitgesteld.[2] Dit had alles te maken met de proefvaarten begin 1955 van het USS *Nautilus*, ‘s werelds eerste nucleair aangedreven onderzeeboot.

Gezien voornoemde *scoop* van de USN, oordeelde de Nederlandse admiraliteit in januari 1956 dat de eigen vloot achterop raakte betreffende technische internationale ontwikkelingen.[3] De vraag leek gerechtigd of de eerste driecilinder-boten bij hun indiensstelling mogelijk verouderd waren. Door kernenergie-aangedreven vaartuigen konden immers dieper duiken, een hogere vaart lopen en kenden een grotere actieradius.[4] VADM Harry Moorman, staatssecretaris van Marine (1949-1959), concludeerde terecht dat de onderzeeboot een grotere rol speelde in *anti-submarine warfare* (ASW) dan voorheen. Een bezorgde minister van Defensie Kees Staf stelde bovendien dat Nederland onmogelijk kon wachten tot eigen reactoren en turbines ontwikkeld waren; die dienden zich op zijn vroegst in 1962 aan.[5]

Hoewel er sinds 1955 een overeenkomst met de VS bestond over de aankoop van kernbrandstof, beperkte deze zich tot civiele toepassingen. Het vooruitzicht was dat Nederland eind 1958 (uiteindelijk 1962) de eerste stappen op het (civiele) kernenergiepad kon maken dankzij een Amerikaanse reactor.[6] De KM was ervan overtuigd dat er baanbrekende ontwikkelingen mogelijk waren inzake scheepsvoortstuwing en wilde samenwerken met Nederlandse kennisinstituten die betrokken waren bij de toepassing van kernenergie.[7] Na de instelling in mei 1957 van de Stichting Kernvoortstuwing Koopvaardijschepen, waaraan onderzoeksinstituten, scheepswerven en rederijen deelnamen, besloot de Marinestaf een Werkgroep Onderzeeboten op te richten met TNO, het Reactor Centrum Nederland (RCN) en Nevesbu, het ontwerpbureau van Nederlandse scheepswerven. Daarnaast probeerde staatsecretaris Moorman een overeenkomst met de USN te sluiten voor de uitwisseling van kennis, wat eigen Nederlands onderzoek en daarmee budget bespaarde. Minister Staf betwijfelde of de USN dit zou doen, omdat ze zich op dit vlak dan ook moest binden aan andere NAVO-partners als Frankrijk. Parijs had namelijk al een verzoek ingediend betreffende overdracht van VS-kennis aangaande nucleaire voortstuwing. Doordat het land tevens een eigen kernmacht en zeggenschap over nationale (nucleaire) vlooteenheden voor ogen stond, stelde Washington zich in dezen terughoudend op. In dit licht

→ **Skipjack-klasse onderzeeboot van de US Navy. Van dit boottype probeerde Nederland in de VS tien jaar lang de technische gegevens alsook de betrokken S5W reactor te verwerven (bron: US Naval History and Heritage Command)**

streefde realist minister Staf dan ook louter naar samenwerking op binnenlands niveau.[8]

De marineleiding benaderde vervolgens de Nederlandse industrie, die de oprichting van een Werkgroep Onderzeeboten steunde. Er was echter weinig vertrouwen in de capaciteiten van het RCN en de KM sprong spoedig bij met eigen technici. Minister Staf maakte zich vooral zorgen over de financiële gevolgen. De bewindsman kreeg gelijk; de civiele onderzoeksbudgetten waren snel uitgeput waarop de civiele partners inderdaad financiering uit het marinebudget eisten.[9]

VADM Harry Moorman concludeerde terecht dat de onderzeeboot een grotere rol speelde in anti-submarine warfare dan voorheen.

Moorman drong andermaal aan bij de USN om steun te vragen. Er was in dezen hoop, want in juli 1958 leek een amendement op de Amerikaanse atoomenergiewet belemmeringen voor kennisoverdracht weg te nemen. Minister Luns werd gevraagd in de VS eventuele mogelijkheden te onderzoeken. Ondertussen bleef de KM de USN stalken. Staatssecretaris Moorman benaderde, vergeefs, Chief of Naval Operations *admiral* Arleigh Burke. De Nederlandse vlagofficier kreeg te horen dat gelet op het type ASW-operaties welke de KM in NAVO-verband moest uitvoeren; te weten konvooi-escorte en inzet van een *hunter-killer* groep met onderzeebootjagers, de carrier *Karel Doorman*, ondersteund door onderzeeboten, conventionele voortstuwing volstond. Moorman liet zich niet ontmoedigen en overwoog sowieso de onderzeebootromp in Nederland te bouwen en wilde hiertoe de Amerikanen voor kennis van de rompvorm benaderen.[10] Vol goede moed gaf de KM intussen aan MARIN te Wageningen de opdracht in 1957-1958 schaalmodellen in de sleeptank te testen, waaronder die van het USS *Skate* en de *Albacore*. De *Albacore* was de eerste onderzeeboot met een gestroomlijnde druppelvormromp, wat de hydrodynamische stroming bevorderde waardoor de onderwatersnelheid toe- en de akoestische signatuur afnam.[11]

De marineleiding mikte er verder op een reactor in licentie te bouwen, wat de beste oplossing zou zijn qua tijd en kosten. De USN raadde licentiebouw af; het assembleren van een in de VS gebouwde reactor vormde al een enorme uitdaging. Indien het US Congress instemde met overdracht van gegevens, zouden in mei 1960 wellicht onderhandelingen kunnen beginnen. Op basis van Britse gegevens (de Royal Navy bouwde al eigen SSNs) berekende de KM dat de kosten voor de eerste onderzeeboot 120 miljoen gulden bedroegen, en voor een tweede en verdere vaartuigen 50 tot 60 miljoen. Mocht deze financiering onhaalbaar blijken, dan moest Nederland alsnog conventioneel voortgestuwde aanvalsonderzeeboten bouwen.[12] Recente (internationale) studies stelden namelijk dat dergelijke onderzeeboten (SSKs) nuttig bleven voor zowel barrièreoperaties tegen Sovjet-onderzeeboten alsook offensieve operaties. De Nederlandse admiraliteit had bovendien bij haar Amerikaanse evenknie de bouwtekeningen losgekregen van het USS *Barbel* (1959), een SSK met een druppelvormige romp. Een of meer van dergelijke boten konden in 1964 gereed zijn (uiteindelijk 1972). De volgende stap was de bouw van twee SSNs, ter vervanging van de 'Guppies' in 1968. De noodzakelijke, niet in de begroting opgenomen kosten van ruim 100 miljoen gulden voor de nucleaire vaartuigen, waren uit onderzoeksgelden te financieren.[13]

In mei 1960 kwam er na het nodige geduld bemoedigend nieuws uit Washington. De Atomic Energy Commission accordeerde de levering van technische gegevens van de Skipjack-klasse, een in 1958 gebouwde nucleaire aanvalsonderzeeboot met druppelvormige romp, alsook de levering van een reactor van het type S5W (Submarine 5th Generation Westingshouse, een *pressurized water reactor*) wat een onderwatervaart van 33 knopen mogelijk maakte. Het commissiebesluit was wel afhankelijk van een Congreshoorzitting en het was geenszins zeker dat deze resulteerde in goedkeuring. Hoewel op hoofdlijnen rompgegevens alsook verdere informatie de Nederlanders bereikten, die zomer 1960 resulteerden in een voorlopig Nevesbu-ontwerp, verliepen de hoorzittingen weinig voorspoedig. Het Pentagon en *admiral* Rickover reageerden terughoudend. Vooral laatstgenoemde zag veiligheidsrisico's; de SSN in kwestie werd beschouwd als een uniek wapenplatform dat bij de Sovjet-Unie onbekend zou zijn. Bovendien hadden als gezegd, kort voor het Nederlandse verzoek, de VS een verglijkbare Franse aanvraag ontvangen. Het door het land van Marianne voorgestane streven naar een eigen kernmacht en strikte zeggenschap over de eigen vloot, maakte de parallelle aanvraag politiek brisant.[14]

Het US Department of State, dat Nederland op dit dossier steunde als een van de trouwere NAVO-bondgenoten, bleef geloven in een akkoord inzake gegevensuitwisseling, gevolgd door onderhandelingen over de levering van een S5W-reactor in 1963. Gewapend met deze kennis vloog minister Luns in september 1960 naar Washington. Deze zette daar uiteen dat het uitblijven van cruciale Amerikaans gegevens alsook een reactorlevering, maakte dat Nederland noodgedwongen twee verdere conventionele driecilinderboten moest bouwen, om zo op korte termijn aan NAVO-verplichtingen te kunnen voldoen. Niettemin benadrukte Luns dat de KM onverminderd SSNs nastreef-

→ Staatssecretaris van Marine (1949-1959) VADM Harry Moorman (Bron: Collectie NIMH)

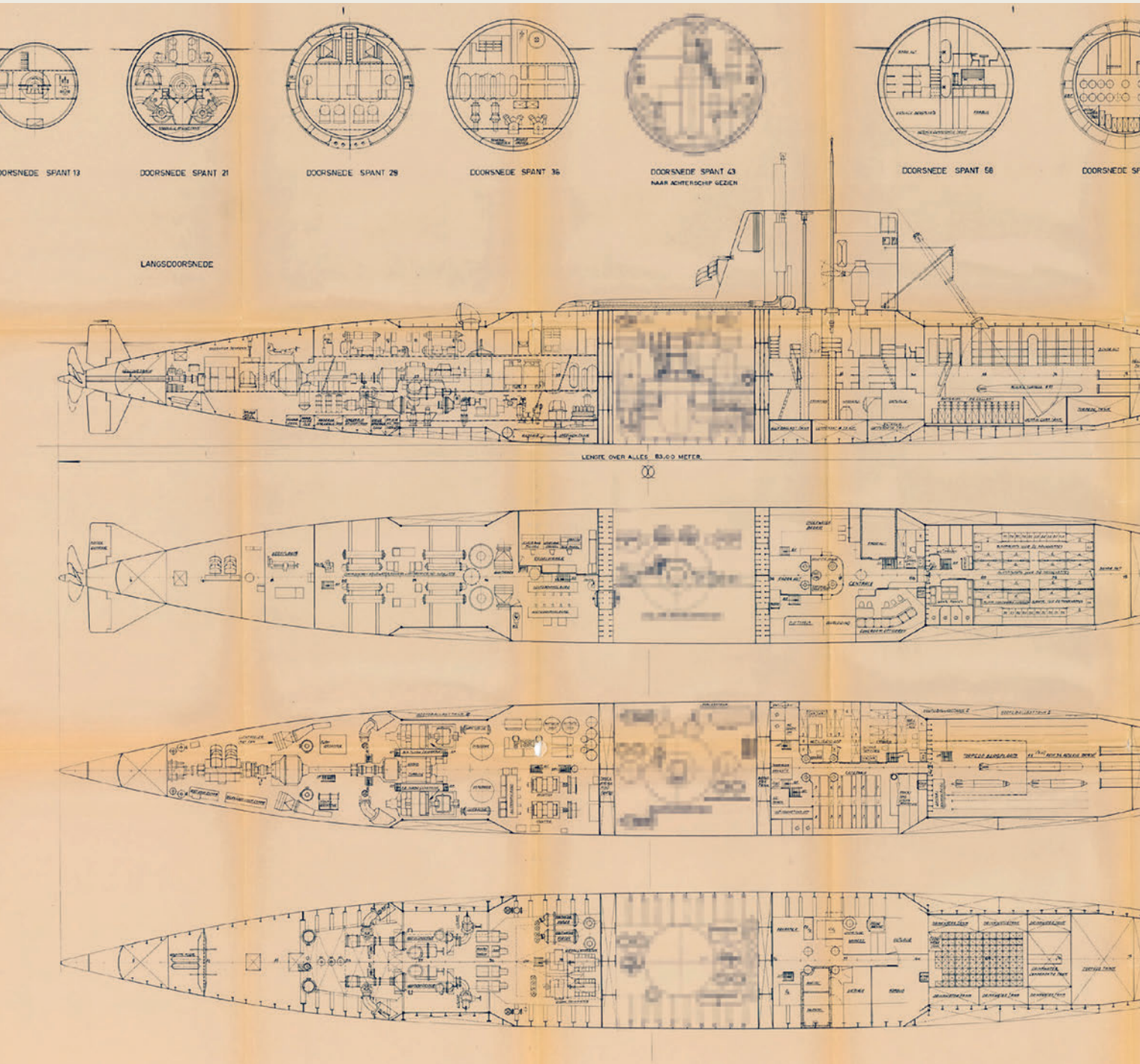
→ US Navy *admiral* Hyman Rickover (bron: Wikipedia)

de.[15] *State* concludeerde hierop dat Nederland geen akkoord op korte termijn beoogde. De USN vroeg zich af of de hoge kosten van een SSN in verhouding stonden tot een hogere effectiviteit van de Nederlandse Onderzeedienst, nu nieuwe inzichten uitwezen dat SSKs wel degelijk over nog afdoende ASW-capaciteit beschikten. Daarbij zag staatsecretaris van Marine Piet de Jong (1959-1963) tot 1963 onvoldoende mogelijkheid budget voor SSNs vrij te maken. Hiermee verstomde voor het moment de discussie.[16]

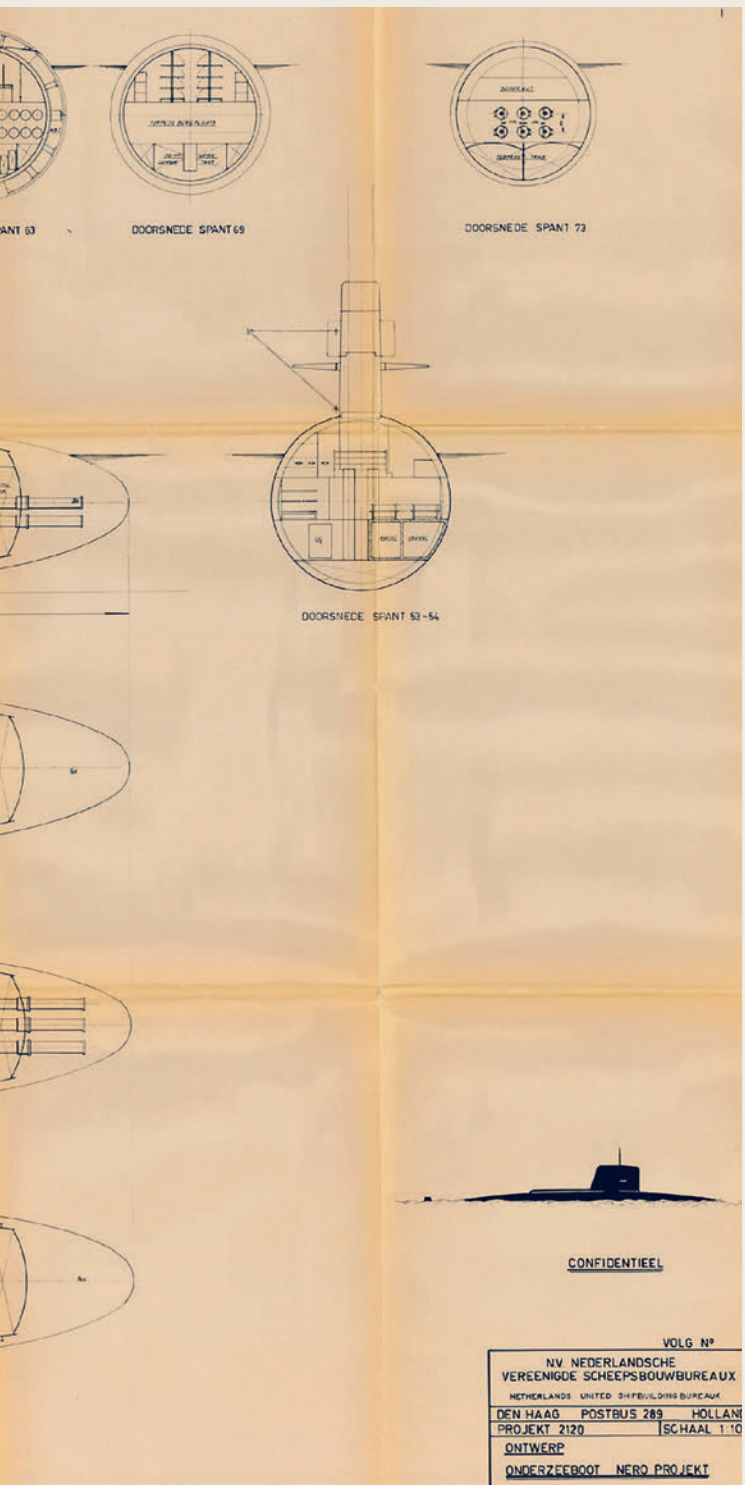
> Luns benadrukte dat de Koninklijke Marine onverminderd SSNs nastreefde.

Het Multilateral Force intermezzo 1963: opereren met een SSBN?

Na vooral het Amerikaanse-Britse Nassau Agreement in december 1962, waarbij Washington aan Londen toezegde intercontinentale Polarisraketten te leveren voor strategische nucleaire onderzeeboten van de Royal Navy, die (aanvankelijk) onder NAVO-commando zouden vallen, lonkte in het verlengde hiervan een NAVO SSBN-'squadron'. Het Witte Huis overwoog namelijk Washington-klasse SSBNs, uitgerust met Polarisraketten voorzien van nucleaire *warheads*, te laten bemannen door West-Europese bondgenoten, al dan niet met gecombineerde of volledig nationale bemanningen. Hiermee hoopte Washington landen als Frankrijk en Italië tegemoet te komen, die meenden dat de VS die sinds 1957 binnen het bereik lagen van Sovjet-Russische ICBMs, hen in een oorlogssituatie niet

langer zouden steunen en zodoende eigen kernwapens en bijkomende maritieme lanceerplatforms wensten te verwerven. Tussen januari en mei 1963 bediscussieerden de KM en de regering in Den Haag daarom de mogelijkheid een geheel Nederlandse bemanning voor een dergelijke Multilateral Force (MLF) SSBN te leveren, en zelfs de optie (gelijk Groot-Brittannië) zelf een SSBN te verwerven dankzij de nu geboden VS-kennisuitwisseling. Ook onderzocht de KM de bouw van nieuwe infrastructuur als een *submarine maintenance valley* in de haven van Den Helder voor Nederlandse en/of NAVO SSBNs.[17] In april–mei 1963 verwierp het US Congress, beïnvloed door *admiral* Rickover, dit MLF SSBN-plan, terwijl het Witte Huis in dezen meer terughoudend werd. Het droeg nadrukkelijker een alternatief initiatief aan: gemilitariseerde koopvaardijschepen uitgerust met Polarisraketten, bemand door gecombineerde crews van Europese bondgenoten. Ook deze plannen gingen allengs van tafel.[18]

Tweede Nederlandse poging SSNs te verwerven, 1964-1970

Een nieuw Nederlands kabinet, met De Jong als minister van Defensie (1963-1967), voerde in de Defensienota 1964 de nucleaire aanvalsonderzeeboten op. De KM had zich namelijk vergewist van meer politieke rugdekking, alsook enigszins van input door bedrijfsleven en academica. Er waren de voorgaande jaren ontwikkelingen geweest bij de vaderlandse industrie alsook de wetenschap, waarbij bijvoorbeeld de werf RDM aangaf genoeg kennis te bezitten om nucleaire boten te bouwen en de industriële bundeling NV Neratoom ervaring had met leveranties van onderdelen van buitenlandse kerncentrales.[19] Tijdens het parlementaire debat verklaarde De Jong dat een SSN voorheen als een te dure aanschaf werd beschouwd. Minister De Jong en staatssecretaris van Marine (1963-1972), Adriaan van Es, achtten het project budgettair alsook wat betreft VS-steun nu wel haalbaar. In de Defensienota stond dat een combinatie van onderzeeboten, fregatten en maritieme patrouillevliegtuigen meer slagkracht zou krijgen door onderzeeboten met nucleaire voortstuwing. De nota bood geen inzicht in de specifieke kosten en de financieringswijze. Ook bleef onvermeld dat Chef Marinestaf (CMS) VADM Albert van der Schatte Olivier mikte op minimaal vier SSNs ter vervanging van het verouderende vliegkampschip *Karel Doorman* en de twee kruisers, te bouwen in overleg met de Royal Navy.[20]

De Defensiebegroting 1965 bevatte een eerste, bescheiden post – ƒ 500.000 - voor het SSN-project.[21] Door met dit voorstel akkoord te gaan, zou het parlement ook instemmen met de bouw van nucleaire onderzeeboten. De Tweede Kamer was al geïnformeerd dat de eerste boot 170 miljoen gulden ging kosten. Met deze politieke stap kon Washington hopelijk worden overtuigd van de ernst van de Nederlandse voornemens. In augustus 1964 werden de besprekingen met de Amerikanen hervat. De USN ontving een tijdschema dat voorzag in onderhandelingen in 1964-1965, planning in 1967-1968 en bouw in 1968-1972. In september 1964 werd het State Department geïnformeerd over het Nederlandse voornemen minimaal twee nucleaire onderzeeboten te bouwen. Hoewel de plannen geheim waren, stelde de Amerikaanse pers er al vragen over. *State* zag zich genoodzaakt te verklaren dat er geen overeenkomst bestond. Het Witte Huis bezag het feit dat naast Frankrijk en inmiddels ook Italië, vergelijkbare verzoeken hadden ingediend als een probleem. Er leefden weliswaar op dit dossier minder bezwaren tegen Nederland, maar opnieuw onderscheid maken tussen bondgenoten (na eerder Groot-Brittannië te hebben bevoorrecht) was voor de VS geen aanlokkelijk vooruitzicht. [22]

Bij de beantwoording van Kamervragen over de Defensienota 1964 en de begroting voor 1965 verklaarden betrokken ministers dat de KM over voldoende informatie beschikte voor een goede inschatting van het SSN-project. Van een zelfstandige Nederlandse ontwikkeling van een voortstuwingsinstallatie was gezien kennisgebrek en budget geen sprake. Voor de bouw van de eerste boot mikte de marine

→ **Van de Skipjack-klasse afgeleid Nevesbu ontwerpplan (1960) voor een Nederlandse SSN (bron: Collectie NIMH)**

→ **Minister-president Piet de Jong (1967-1971) en minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns (1952-1971) geven na hun teleurstellende bezoek aan Washington tekst en uitleg aan de pers. Schiphol, mei 1969 (bron: Collectie Anefo, Nationaal Archief)**

op een package deal, waarbij de reactor en alle speciale *low-noise equipment* in de VS werden aangeschaft.[23]

De KM meende dat bouwkosten van SSNs daalden; deze lagen 'slechts' een kwart hoger dan die van conventionele boten. Minder hoopgevend was dat enkele invloedrijke Nederlandse parlementariërs het project verwierpen, en Amerikaanse Congresleden aanvang 1965 het State Department ervan beschuldigden '[to be] too eager to give our security away'. Na druk van *admiral* Rickover en zorgen over het lekken van nucleaire kennis was de stemming in het Congres over deze kwestie negatiever dan voorheen. De Amerikanen verwachtten bovendien dat de bouwkosten hoger zouden uitvallen. Voor oktober 1965 stond een ontmoeting tussen De Jong en VS-minister van Defensie Robert McNamara gepland.[24] Indien dit gesprek succesvol verliep, meenden de Nederlanders dat kort hierna nucleaire kennisoverdracht en specialistenopleidingen mogelijk waren.[25]

De besprekingen tussen De Jong en McNamara resulteerden enkel in de afspraak dat het onderwerp SSN in een later stadium aan bod kwam. Toch leefde er nog hoop. De begrotingsplannen voor 1965-1971 voorzagen in de bouw van twee SSNs, en er werd gesproken over een derde en vierde boot, mochten de financiële mogelijkheden na 1971 gunstiger uitpakken.[26] Daarnaast stimuleerde de KM veelbelovende jonge officieren kennis inzake kernenergie op te doen. Een twintigtal volgde in de VS, Groot-Brittannië en Noorwegen aan (civiele) opleidingsinstituten hiertoe scholing. Ook doorliepen zestien onderofficieren midden jaren '60 een op omgaan met kernenergie gerichte tweejarige cursus.[27]

Verlopend tij

In januari 1966 plaatste de KM een bouworder van twee conventionele onderzeeboten, gebaseerd op het *Barbel*-ontwerp; deze zouden in 1970 (uiteindelijk 1972) als de Zwaardvis-klasse in dienst komen. Hiermee kon worden voldaan aan NAVO-verplichtingen na de buitendienststelling van de twee verouderde 'Guppies'. Daarnaast leefde er intern marine opnieuw twijfel over de SSN-aanschaf. De KM overwoog alternatieven, zo bleek uit een kostenstudie van de Marinestaf. Centraal hierin stonden de twee scenario's die de Nederlanders het meest waarschijnlijk achtten als nieuw kernsegment van de vloot: Skipjack-klasse SSNs versus een helikopter *carrier* ter vervanging van vliegkampschip *Karel Doorman*. De marine legde de studie voor aan de USN. De voorzichtig opererende Amerikanen opperden alternatieven, zoals ombouw van de kruiser *De Zeven Provinciën* tot helikopterdrager binnen een *hunter-killer* groep. De USN maakte de KM ook duidelijk dat, berekend over een periode van tien jaar, de aanschaf- *én* exploitatiekosten van vier SSNs het hoogst waren ($900

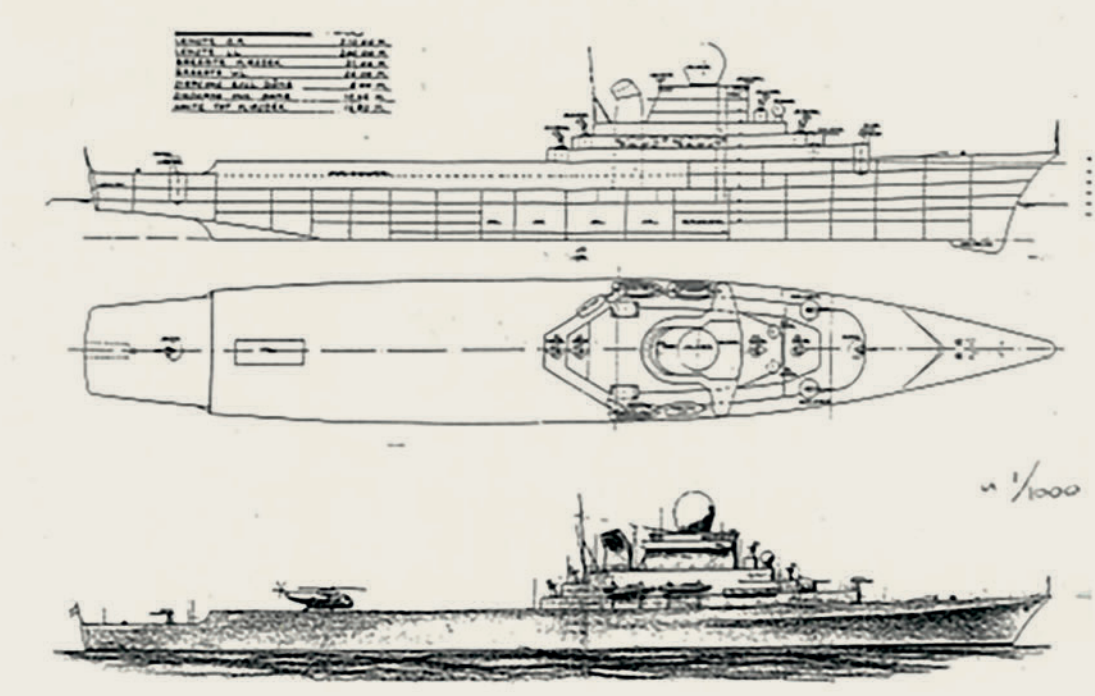
miljoen dollar), terwijl die van een gemoderniseerde/helikopter-dragende kruiser het goedkoopst was ($128 miljoen).[28] Kortom; het KM-budget was qua exploitatiekosten ontoereikend voor SSNs.[29]

In juni 1966 verklaarde minister De Jong tegenover Amerikaanse gesprekspartners dat Nederland, als trotse zeevaart- en marine-natie, achterop dreigde te raken inzake nucleaire scheepsvoortstuwing. Hij erkende dat de investeringskosten hoog waren, maar achtte deze gerechtvaardigd gezien de grote operationele capaciteit en de lange levensduur van de boten. CMS VADM Van der Schatte Olivier meende intussen dat wanneer de KM geen nucleaire onderzeeboot zou verwerven, de Defensienota 1964 bijstelling behoefde; er waren dan meer escorte- en langeafstandsmaritieme patrouillevliegtuigen nodig.[30] De VS bleven hierna in contacten met de KM benadrukken dat het vooral veiligheidsoverwegingen waren die maakten dat ze zich terughoudend opstelden in deze kwestie. Hoewel de kennis over de Skipjack-klasse waar Nederland om vroeg niet nieuw was, zouden de Sovjets niet beschikken over het systeemontwerp en het relatief stille geluidspatroon van de eerste Amerikaanse atoomonderzeeboten.[31]

De Defensie- en marineleiding gaven intussen toenemend tegenstrijdige signalen af. De Defensiebegroting 1967 bevatte weliswaar budget voor voorbereidend werk betreffende de SSNs, maar stelde tevens dat onzeker was of de VS de benodigde steun gingen verlenen.[32] Van Es wilde op zijn beurt in de Defensienota 1968 vastleggen dat deze onderzeeboten er kwamen. De begroting voor 1968 vroeg echter niet langer om financiële middelen voor het project. De in juni 1968 gepubliceerde nota stelde enerzijds dat het voor de KM belangrijk was met SSNs te opereren, maar dat anderzijds onduidelijk was wanneer dergelijke boten werden verkregen. Aanschaf ervan op korte termijn werd niet voorzien terwijl de bestaande vier driecilinder-onderzeeboten en de in aanbouw zijnde Zwaardvis-klasse zeer bruikbaar waren voor ASW. Niettemin bestempelde CMS VADM Jean-Baptiste Maas (1968-1972), die laatste scheepsklasse dan weer als 'voorlopers' van nucleaire boten.[33]

Toen De Jong, inmiddels premier (1967-1971), zich in april 1969 voorbereidde naar de VS af te reizen, ontving hij van Van Es een notitie over de SSN-kwestie. De minister-president diende naast verwerving, ook exploitatie, logistiek, personeelsopleidingen en het opdoen van ervaring met nucleaire onderzeeboten aan te kaarten.[34] In mei vond het aangehaalde incident in het Witte Huis plaats tussen minister Luns, die De Jong vergezelde, en *admiral* Rickover.

Ondanks de harde woorden van de Amerikaanse vlagofficier en een blijvend negatieve houding van de Atomic Energy Commission inzake het delen van nucleaire technologie, hielden enige Nederlanders hoop. De NAVO-strategie *Flexible Response* (1967) woog hierin mee. Deze nieuwe alliantiestrategie legde meer nadruk op inzet van conventionele middelen tijdens een grootschalig gewapend conflict, en daarmee op (geëscorteerde) versterkingen en grondstoffen van overzee. Dit kwam tot uiting in het Marineplan 1970 voor een moderne KM in de jaren 1975-1990. Het behoud van een kwantitatieve alsook kwalitatieve Nederlandse bijdrage aan de NAVO-ASW stond hierin voorop, opdat de KM 'de NAVO-afspraken naleefde'

→ **DMKM-schets van de in 1966 voorgestelde ASW-helikopter *carrier* als potentiële vervanger van de *Karel Doorman* (bron: Collectie NIMH)**

en 'respect afdwong bij (belangrijke) bondgenoten'. Om in geallieerd verband maximale Nederlandse politieke invloed te verwerven, was – naast mobiliteit, flexibiliteit en een oceaanwaardig karakter – het bereiken van een zo hoog mogelijk technisch operationeel niveau het hoofddoel. Het beoogde nieuwe onderzeebootsmaldeel diende daarom in de kern te bestaan uit SSNs met een Brits ontwerp voortstuwingsinstallatie.[35] Aldra bleek dat dit laatste onmogelijk was zonder Amerikaanse toestemming.

Derde Nederlandse poging SSNs te verwerven, 1968/70-1972

West-Duitsland als mogelijke partner

Nadat West-Duitsland al in 1963 kortstondig informeerde of Nederland geïnteresseerd was om gemeenschappelijk onderzoek te doen naar onderzeebootvoortstuwing met een kernreactor,[36] passeerde deze materie tijdens besprekingen in 1968 over verwerving van Duitse Leopard 1 tanks door de Koninklijke Landmacht, andermaal de revue. De Bundesmarine overwoog het kustonderzeeboot type 206 (vanaf 1973 operationeel) door een reactor te laten voortstuwen en zocht nu concreet een partner, de KM, om dit project mede vlot te trekken. In de Bondsrepubliek zou in het najaar van 1968 het kernenergie aangedreven koopvaardijschip *Otto Hahn* in de vaart komen, wat doet vermoeden dat dit de West-Duitse marine (andermaal) inspireerde vergelijkbare voortstuwingsmechanismen te ambiëren. De Nederlandse zeestrijdkrachten stonden gezien de moeizame onderhandelingen met Washington over een reactorlevering voor eigen SSNs, niet afwijzend tegenover dit verzoek uit Bonn. De KM opperde een testvaartuig, de oude kanonneerboot *Van Kinsbergen* nog voorzien van haar oude stoomaandrijving, met een experimentele reactor uit te rusten ten bate van kennisvergroting van beide marines. Hierna kon worden toegewerkt naar de ontwikkeling en plaatsing van reactors op onderzeeboten van (sterk uiteenlopende) onderzeeboottypen voor beide vloten. De West-Duitse marine liet evenwel spoedig het enthousiasme voor het reactorproject varen waarna in 1969 geluiden rondom dit dossier verstomden.[37]

French Connection

Al in april 1967 opperde CMS VADM Van der Schatte Olivier Frankrijk te benaderen over samenwerking aangaande SSN-bouw.[38] Naast frustraties over de onderhandelingen met Washington, woog een andere factor mee. Namelijk dat bij een VS-levering van kennis en materieel er sprake zou zijn van aanvankelijke afhankelijkheid van de Amerikanen (en mogelijk de Britten) betreffende nucleaire havenfaciliteiten vóór 1980. Hierna hoopte de KM eigen infrastructuur te bezitten. Dit hield de facto 'operaties en ondersteuning [in] vanuit bases van de USN of RN, zonder voldoende KM-betrokkenheid bij de operationele inzet van deze vaartuigen'. Bovendien leek gezamenlijke ontwikkeling van een SSN met een partner meer uitzicht te bieden op gelijkwaardige samenwerking. De enige serieuze partner die zich aandiende was Frankrijk. Welnu, binnen een van de bilaterale werkgroepen van de French Netherlands Collaboration Projects, waarin al jarenlang samenwerking inzake sonar, radar en mijnenbestrijding aan bod kwam, passeerde voorjaar 1970 de mogelijkheden voor een gezamenlijk te bouwen SSN de revue.[39]

In maart 1971 besprak VADM Maas het onderwerp diepgaand met een Franse marinedelegatie en kwam het in de loop van datzelfde jaar tot de oprichting van een speciale binationale werkgroep. In januari 1972 volgden er besprekingen tussen de Nederlandse minister van Defensie H.J. de Koster en zijn Franse ambtsgenoot M. Debré. Beide landen constateerden dat de werkgroep vordering maakte. Na verdere bijeenkomsten van dit gremium lag er in maart 1972 een rapport ter tafel. Dit achtte een binationale SSN haalbaar, mits er politieke overeenstemming ontstond over het gezamenlijke en geïntegreerde gebruik van een nieuwe onderzeebootbasis, de technische en logistieke ondersteuning daarvan, de keuze voor de reactor en het bootontwerp. Volgens de Marine nationale was de grootste uitdaging geenszins de kennis, maar het veiligstellen van budget voor een periode van ten minste vijf jaar. De werkgroep moest in april rapporteren over de respectievelijke militaire behoeften, de vraag of het gebruik van de boten onderling was af te stemmen, en de haalbaarheid van een gemeenschappelijk vaartuig en haveninfrastructuur.

Deze punten leidden tot discussies over gemeenschappelijkheid, integratie van beide Onderzeediensten en een basis in Frankrijk (Brest, nabij de belangrijke Atlantische SLOCs, met afwisselend een Franse en Nederlandse commandant). Voor een kosteneffectieve inzet waren minimaal vier boten per land vereist.[40]

Einde Nederlandse SSN-plannen

Begin april 1972 schetste de Nederlandse hoofdvertegenwoordiger in de werkgroep aan minister De Koster een somber beeld van het SSN-project. Elke onderzeeboot ging minstens 400 miljoen Franse franc kosten. Het ontbrak de KM hiervoor aan budget, tenzij ze zou afzien van fregattenbouw voor drie nieuwe eigen ASW-taakgroepen in EASTLANT. Ook was er weinig steun voor het project in het parlement, dat steeds kritischer stond tegenover uitgaven voor kernenergie en defensie. Bovendien waren eerdere prominente voorstanders van de SSN – De Jong, Luns en Van Es – van het politieke toneel verdwenen. Hetzelfde gold voor VADM Maas bij de KM. De nieuwe CMS, VADM Eric Roest, informeerde op 15 juni 1972 zijn minister dat de marine stopte met inspanningen SSNs te verwerven gezien de kosten.[41] Nederland stapte uit het SSN-project, waarna Frankrijk unilateraal in 1976 de bouw startte van de Rubis-klasse waarvan het eerste vaartuig in 1983 operationeel was.

> De enige serieuze partner die zich aandiende was Frankrijk.

Conclusie

Nederland zette in 1979 de dieselelektrische oceaangaande Walrus-klasse op stapel, waarvan de eerste boot in 1990 in dienst kwam. Deze vaartuigen zouden internationaal faam opbouwen door hun actieradius, stille patrouillegang en operaties in ondiepe wateren onder de kust. Het is in dit licht noodzakelijk de vraag te herhalen of het ambitie dan wel operationele noodzaak was die er eerder toe leidde dat Nederland SSNs wilde verwerven.

De KM gaf over dit voornemen tussen 1956-1972 wisselende signalen af. Met de komst van het USS *Nautilus*, leefde bij de KM de opvatting dat de na WOII heropgebouwde vloot technisch gezien internationaal zou achterblijven indien ze geen atoomonderzeeboten bezat. De marine staakte daarom de bouw van verdere conventionele 'driecilinder'-boten. Dankzij inzet van eigen SSNs zou de Onderzeedienst efficiënter kunnen opereren en zo een waardevollere bijdrage aan de NAVO leveren. In 1960, na budgettekort voor aanschaf van SSNs en nieuwe (internationale) inzichten over het nut van conventionele onderzeeboten, onderschreef de admiraliteit andermaal laatstgenoemde platforms. Medio jaren zestig overheerste de opvatting dat een nieuwe, in de jaren zeventig te verwezenlijken harmonische vloot over 'aanzienlijk meer slagkracht' tegen Sovjet-atoomonderzeeboten zou beschikken indien deze SSNs als kern had. Opvallend genoeg startte in hetzelfde tijdssegment de bouw van de relatief moderne diepduikende alsook stillere (een SSN kan zijn reactor niet uitzetten) dieselelektrische Zwaardvis–klasse. Tevens werd een 'Plan B' voor de vloot uitgewerkt zonder SSNs met meer oceaangaande fregatten en patrouillevliegtuigen om de KM boven in de ACLANT ASW *league* te handhaven. Vooral het willen veiligstellen van budget voor in de jaren zeventig geplande nieuwe grote ASW-bovenwatertaakgroepen, bracht de doodsteek voor het SSN-project – ongeacht of eigen atoomonderzeeboten wel of niet operationeel noodzakelijk werden geacht.

Gezien de wisselende of tegenstrijdige Nederlandse standpunten ontstaat de indruk dat operationele noodzaak niet *de* doorslaggevende factor was over SSNs te willen beschikken. Zo woog mee dat bij Nederlandse bewindslieden zoals Luns, De Jong en Van Es, evenals de marineleiding, nationale ambities, ten bate van internationale invloed een hoogwaardige marine te bezitten, onlosmakelijk verweven raakten met ASW-gerelateerd beleid en visie.

Rode draad tijdens jarenlange onderhandelingen was een ontoereikend Nederlands budget.

→ **De Fransen ontwikkelden in de jaren '70 de Rubis-klasse *sous-marin nucléaire d'attaque* (nucleaire aanvalsonderzeeboot), waarvan er zes zijn gebouwd (foto: Marine Nationale)**

■ Naast financiële beperkingen speelde vooral het negatieve VS-standpunt een rol.

→ Het willen veiligstellen van budget voor in de jaren zeventig geplande nieuwe grote ASW-bovenwatertaakgroepen, bracht de doodsteek voor het SSN-project. Afgebeeld: een Lockheed P-3C Orion onderzeebootbestrijdingsvliegtuig vliegend boven het S-fregat Hr.Ms. *Kortenaer*, medio jaren tachtig (foto: Collectie NIMH)

Inzake de aanpak in elk van de drie verkennende verwervingsfasen (1956-1960; 1964-1970; 1968/70-1972) en het MLF-intermezzo in 1963, is inderdaad onderscheid te maken. Na het breed willen inschakelen van nationale kennisinstituten, raakt dit voornemen na teleurstellende resultaten en wantrouwen omtrent budget meer op de achtergrond. Opvallend aan de periode vanaf 1963 is dat er eindelijk (meer) aandacht komt voor zaken als logistiek, opleidingen, haveninfrastructuur, certificering, enzovoort. Even opmerkelijk is dat verzekerde nationale inspraak in operaties van eigen SSNs pas in een laat stadium gewicht in de schaal legde.

De rode draad tijdens de jarenlange onderhandelingen was een ontoereikend Nederlands budget. Met uitzondering van het kortstondig samenwerken/discussiëren met bedrijfsleven (en Economische Zaken) eind jaren 1950, blijkt niet uit dossiers of mediaberichten dat noodzakelijke politieke stappen werden gezet om onder bijvoorbeeld verwijzing naar nationaal strategisch belang, *whole of society*-breed voor de langere termijn structureel voor dit project voldoende budget te reserveren.[42] Dit gold vooral voor het doorberekenen van de hoge exploitatiekosten na de aanschaf van deze nucleaire vaartuigen.

Naast financiële beperkingen speelde vooral het negatieve VS-standpunt aangaande het delen van nucleaire kennis met bondgenoten – Groot-Brittannië uitgezonderd – een rol. Zorgen over *security*, maar ook politieke overwegingen zoals een gelijktijdige vergelijkbare, maar politiek-strategisch gevoeligere Franse aanvraag, lieten Washington geen ruimte de Nederlanders tegemoet te komen.

Voor huidige middelgrote buitenlandse marines die SSNs (willen) verwerven of hiervoor belangstelling tonen[43], maar ook gezien enige discussie hierover in Nederland[44], valt mogelijk lering te trekken uit de vergeefse KM-pogingen deze wapenplatforms te verwerven alsook waarom ons land uiteindelijk de keuze maakte hiervan af te zien en welke factoren hierin meewogen. Dergelijke zeestrijdkrachten moeten:

1. een goed onderbouwde operationeel-strategische noodzaak voor dergelijke vaartuigen vaststellen en deze noodzaak structureel en eenduidig uitdragen;
2. breed nationaal politiek draagvlak verwerven voor een toereikend budget voor de aanschaf *en* langdurige exploitatie van deze maritieme slagcapaciteit;
3. een of meer relevante bondgenoten/buitenlandse partners ervan overtuigen dergelijke nucleaire kennis te delen;
4. nationale zeggenschap over de inzet van betreffende SSNs waarborgen;
5. zorgen voor voldoende nationale kennis, competent (lees: 3,5> jaar) opgeleid personeel,[45] gespecialiseerde (haven)infrastructuur en logistiek, alsmede een goed ontwikkelde nationale nucleaire energie-industrie/academica.

Anselm van der Peet is senior wetenschappelijk medewerker bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag. **Hij dankt KTZ (TD) b.d. Bart Escher, KTZ (TD) Ivo Marx en Daan Sanders voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.** **De auteur werkt momenteel aan een studie over Nederlandse onderzeebootbestrijding in de Koude Oorlog.**

Dossier SSNs voor Nederland

Een Nederlandse Nautilus
Ger Teitler
Marineblad nr. 10, 1988

Back to the Future?
Anselm van der Peet
Marineblad nr. 2, 2023

The French Connection
Anselm van der Peet
Marineblad nr. 6, 2005

Driemaal is scheepsrecht
Frederik Mertens
Marineblad nr. 6, 2025

1 Ha-NA (NL Nationaal Archief), 2.03.01, Archieven van de Ministeries voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk en van Algemene Zaken: Kabinet van de Minister-President, (1924) 1942-1979 (1989), inv.nr. 6670, Dossier verwerving nucleaire onderzeeboten, Memorandum Luns, cc Minister-president en de Staatssecretaris van Marine (STASMAR), 1-6-1969, nr. 43/69. Overigens verontschuldigde Rickover zich later tegenover Luns voor zijn uitspraken. Het was niet zijn bedoeling geweest de Nederlander (persoonlijk) te beledigen, en het was zijn 'normal way of discussion'. Daarbij stelde de admiraal dat hij een harde gedragsstijl had ontwikkeld om door de rangen te kunnen stijgen: 'How else could a s.o.b. like me have achieved something?'. Luns beschouwde het incident hiermee als afgedaan waarna beide heren elkaar de hand gaven. Bron: Ha-NA, 2.21.351 Archief dr. J.M.A.H. Luns [levensjaren 1911-2002] over de periode (1885) 1914-2002 (2004), inv.nr. 1180, Admiraal Rickover over atoomonderzeeërs, 29-5-1969.
2 G. Teitler, 'Een Nederlandse Nautilus', *Marineblad*, 90, 10 (1980) 410-418, aldaar 410-411.
3 Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Losse Stukken, inv.nr. 2955. Nota Vlagofficier Materieel (VOM) aan Chef Marinestaf (CMS), 26-1-1956, nr. M141451. Zie ook D.C.L. Schoonoord, *Pugno Pro Patria. De Koninklijke Marine in de Koude Oorlog* (Franeker 2012) 151-153.
4 NIMH, Notulen Admiraliteitsraad (AR) 1945-1989, 8-2-1956.
5 Idem, 14-2-1956.
6 NIMH, Notulen Defensiecommissie (DC) 1947-1970, 28-3-1957.
7 NIMH, Notulen AR, 13-11-1956.
8 NIMH, Notulen AR, 10-9-1957; HTK, 1956-57, 4727, nr. 1 (3-7-1957); Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 152.
9 NIMH, Notulen AR, 24-2-1959.
10 NIMH, Notulen AR, 13-11-1956; Notulen AR, 10-6-1958, NIMH, Afdelingshoofden vergadering, 1-7-1958, 8-7-1958; Ha-NA, 2.12.55, Kabinet Staatssecretaris van Marine (KABSTASMAR), 141. Vergadering op het Staatssecretariaat van Marine, 22-10-58; NIMH, Notulen DC, 18-9-1958. Een gerelateerd gevoelig politiek vraagstuk was het verkrijgen van de brandstof (verrijkte uraniumpreparaten). Dit vereiste het leren van (Amerikaans) verrijkt uranium aan een defensieorganisatie.
11 Mailcorrespondentie auteur met Pepijn de Jong, MARIN, 29-5-2024.
12 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 629. CMS aan STASMAR, 14-10-1959, nr. S.012.479/011/192G; Nota VOM aan STASMAR, 27-8-1959, nr. M.181846/161302.
13 NIMH, Losse Stukken, inv.nr. 2455, CMS aan MinDef, 1-11-1959, nr. S.012.332/06462 G.
14 Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 154.
15 Ibidem.
16 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 629. Gecodeerd bericht Ambassade Washington aan MinBuZa, 11-10-1960, nr. Van Roijen 119; NIMH, Rapport Vergadering Afdelingshoofden, 28-6-1960; Rapport Tweede Kamer, 1959-1960, 5951, nr. 2.
17 NIMH, Notulen AR, 19-3-1963; NIMH, Notulen MR, 8-2-1963; Bastiaan Bouwman, 'Present at the Undoing: The Netherlands and the Multilateral Force', Wilson Center, 13 November 2013. https://www.wilsoncenter.org/publication/present-the-undoing-the-netherlands-and-the-multilateral-force
18 C.M. Megens, 'Een gezamenlijke kernmacht voor de NAVO. De MLF-discussie in Nederland', in: B. Schoenmaker, J.A.M.M. Janssen (red.), *In de Schaduw van de Muur. Maatschappij en krijgsmacht rond 1960* (Den Haag 1997) 116-133.
19 Teitler, 'Nautilus', 414-415.
20 HTK, 1963-1964, 7677. nr. 1; 1964-1965, 14-560 (26-11-1964); Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 222. CMS aan STASMAR, 10-2-1964, nr. S.018.349/018.299G. Memorandum vlootsamenstelling aanvang en late 1970s.
21 S.G. Nooteboom, *Deugdelijke Schepen. Marinescheepsbouw 1945-1995* (Zaltbommel 2001) 91.
22 HTK, 1964-1965, 7800X, nr. 2; Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 629. Opmerking CMS aan STASMAR, 20-8-1964, gecodeerd bericht Ambassade Washington aan MinBuZa, 16-9-1964, nr. 69, Idem, 11-10-1964.
23 HTK, 1964-1965, 7800X, nr. 8 (16-11-1964); Ha-NA, 2.13.114 Archief Marinestaf van het MinDef, 1948-1984, inv.nr. 2844. Nota VOM aan STASMAR dtv CMS, 22-12-1964, nr. M.250524/243123.
24 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 629. Werkgroep Nucleaire Energie KM., 17-11-1964. Nr. KE 4924, Memorandum J.A. de Ranitz aan M via S, 13-2-1965, nr. 39, 'met opmerkingen' voor STASMAR persoonlijk, 24-2-1965; HTK, 1965-1966, 300, nr. 12 (7-12-1965).
25 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 629. Dispatch Van Es aan Speck, 11-3-1965 met *aide memoire* voor McNamara, 11-3-1965, nr. 4126.
26 NIMH, Notulen Defensieraad 13-10-1965; NIMH, Extract Notulen MR, 1-10-1965; NIMH, Notulen DC, 21-10-1965; Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 142. STASMAR, Financiële Plannen 1965-1971, 12-10-1965, nr. KAB. Nr. 260.
27 Interviews auteur met SBN (b.d.) Jan Spoelstra, 21-6-2023 en SBN (b.d.) J.J. Leeflang, 11-5-2026; *Naamboek van Officieren van de Koninklijke Marine op 1 januari 1995* (1995). Een van deze officieren was de zoon van STASMAR Van Es. Bron opleiding onderofficieren: Hendrik Vink, 'KM Gaat Nucleair', Magazine *Vereniging voor Aktief en Oud-Onderzeedienstpersoneel*, 49, 177 (september 2026) 5-6.
28 Anselm van der Peet, 'Back to the future? Discussies bij defensienota's en vlootplannen 1962.1970 als inspiratiebron voor hedendaags maritiem-strategisch debat over een toekomstbestendige KM', *Marineblad* 133, 2 (2023) 22-29, aldaar 24.
29 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 609. STASMAR, 'Welke maatregelen, zonder SSNs?', 14-3-1966, nr. KAB. 7787.
30 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 608. Opmerkingen minister De Jong, 9-6-1966; CMS, Opmerkingen voor STASMAR, 1-9-1966.
31 Ha-NA, 2.03.01 Kabinet Minister-president, 6670. Van Es aan De Jong, 13-5-1969, nr. Cab. 1918.
32 HTK, 1966-1967, 8800, nr. 1, 2; Idem, nr. 8 (15-12-1965).
33 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 142. *Resumé* overleg over financiele schema's 1966, 23-12-1966, nr. 280; HTK, 1967-1968, 9300, nr. 2; Idem, 1967-1968, 9635, nr. 1 (20-6-1968); NIMH, Notulen AR, 11-2-1969.
34 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 608. Nota Van Es aan De Jong, i.a.a. MinDef, 15-4-1969, nr. Cab 1336a; Van Es aan MinBuZa & MinDef, 13-5-1969, nr. 1918.
35 Van der Peet, 'Back to the future', 27-28.
36 Ha-NA, 2.05.11 MinBuZa, Code-archief 1955-1964, inv.nr. 16498, Minister van Defensie, Kort verslag bespreking met minister Von Hassel te Bonn 31-10-1963, Onderzeebootvoortstuwing.
37 Ha-NA, 2.13.166 Archief DMKM en taakvoorganger, 1943-1990, inv.nr. 222, Stukken betreffende medeonderzoeken van de haalbaarheid van de bouw van een nucleair schip, 1968-1969; Ha-NA, 2.06.101 Archief Directie Kernenergie MinEZ (1947) 1956-1971 (1972), inv.nr. 729, Stukken betreffende totstandkoming rapport interdepartementale werkgroep inzake de mogelijkheid en wenselijkheid van de bouw van een prototype van een nucleair schip. 1968. NB: eind jaren 1960 was er in de civiele atoomsector ook sprake van West-Duits – Nederlandse toenadering.
38 Ha-NA, 2.12.55 KABSTASMAR, 143. Rapport 3e vergadering over toekomstig KM budget, 27-4-1967, nr. KAB. 294.
39 Anselm van der Peet, 'The French connection. Manoeuvres rondom een Frans-Nederlands nucleair onderzeebootproject 1970-1972', *Marineblad* 115, 6 (2005) 192-197, aldaar 192-193. Zie ook Nooteboom, *Deugdelijke schepen*, 90.
40 Van der Peet, 'French Connection', 193-196; Nooteboom, *Deugdelijke Schepen*, 91.
41 Van der Peet, 'French Connection', 196, 197.
42 Geen van de betrokken *stake holders* was bereid het benodigde grote kapitaal op tafel te leggen. Aan civiel kant leefde twijfels in militair-maritieme propulsie te investeren; deze partijen toonden meer interesse in elektriciteitscentrales en uraniumverrijking. Mogelijk woog ook aan civiele (academica) zijde een factor mee als huiver voor militarisering van technologie.
43 Zie Australië, Brazilië en Zuid-Korea.
44 F.L.A. Mertens, 'Driemaal is scheepsrecht. Argumenten voor het kiezen van SSNs voor Nederland', *Marineblad* 135, 6 (2025) 30-35.
45 Zie bv: Gareth Michael Jones, *The Development of Nuclear Propulsion in the Royal Navy, 1946-1975* Palgrave Macmillan (2022) 170-186, alsook: https://lamarinerecrute.gouv.fr/les-metiers/toutes-les-offres-d-emplois/atomicien-de-propulsion-navale-hf-EDM-00B